SADDHARMA

Tijdschrift over boeddhisme Juli 1995

In dit nummer:

SADDHARMA - de Goede Leer - is het orgaan van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme. Het blad verschijnt viermaal per jaar.
Losse nummers: f. 3,--. ISSN 0924-9818.

Redactiecommissie: Jacques den Boer, Storm van 's-Gravesandeweg 75, 2242 JD Wassenaar, prof. dr. R.H.C. Janssen, drs. E. Hoogcarspel, Nico Tydeman, dr. H.F. de Wit.

De Stichting Vrienden van het Boeddhisme is sinds 15 december 1978 de voortzetting van de Stichting Nederlands Boeddhistisch Centrum die werd opgericht op 8 november 1967. De stichting is:

- een ontmoetingsplaats voor alle vrienden van het boeddhisme;
- niet gebonden aan een boeddhistische school of groepering; de verschillende richtingen die het boeddhisme kent, komen in haar publikaties en op haar bijeenkomsten aan het woord;
- geen religieus genootschap in de engere zin van het woord.

De Stichting Vrienden van het Boeddhisme wil diegenen verenigen - welke levensovertuiging of welk geloof zij ook aanhangen - die op enigerlei wijze belangstellen in het boeddhisme of zich daarbij betrokken voelen. Zij zijn als begunstigers van harte welkom.

Begunstigers ontvangen het tijdschrift Saddharma en brochures over onderwerpen die in het kader van het boeddhisme van belang zijn en die onder auspiciën van de stichting worden uitgegeven; zij hebben het recht deel te nemen aan de landelijke lente- en herfstbijeenkomsten.

Tevens wil de stichting, onder meer door het in stand houden van een bibliotheek, fungeren als documentatiecentrum over het boeddhisme ten behoeve van begunstigers en andere belangstellenden.

Secretariaat: Mevr. S. Piek-Maas Geesteranus, Kerkhoflaan 4,
2585 JB Den Haag, tel. 070-3505194

Minimum-donatie 1995: f. 35,-- (echtpaar f. 45,--, stud. f. 25,--).
Postgiro no. 1520022 t.n.v. penningmeester Stichting Vrienden van het Boeddhisme, Oegstgeest.

Brochures die nog verkrijgbaar zijn:
Grondbeginselen van het boeddhisme, door Tonny Kurpershoek-Scherft,
Natuurbehoud en milieubeheer: metta en karuna, door Victor Westhoff,
Inzicht en uitzicht, twee opstellen over Zen, door Leo Boer,
Boeddhisme en psychologie, door Rob Janssen,
Oosterse meditatie en westerse psychotherapie, door Ada Herpst.
Prijs (incl. porto) f. 5,50 per exemplaar.

Tevens verkrijgbaar: het insigne 'Wiel van de Leer', met het woord Dharma, verguld. Prijs (incl. porto) f. 17,50.

Bestellingen gelieve men te richten aan het secretariaat.
Vermeldt s.v.p. duidelijk de titel van de gewenste brochure.

SADDHARMA

Jaargang 26, nr. 3 Juli 1995

REDACTIONEEL

DE LAATSTE

Dit is de laatste *Saddharma*. Het blad wordt opgevolgd door een nieuw tijdschrift met een professionelere vormgeving en een meer gevarieerde inhoud. De doelstelling blijft dezelfde: interessante en heldere informatie geven over het boeddhisme, zonder beperkingen aangaande richtingen, scholen of groeperingen - een blad voor vrienden van het boeddhisme in de ruimste zin des woords. Op de volgende pagina zet het bestuur van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme, wier orgaan het blad is, zijn beweegredenen voor de verandering uiteen.

Saddharma begon als een mededelingenblad van een paar bladzijden, maar het tweede nummer had al in hoofdzaak de vorm van het eenvoudige tijdschrift dat het ook nu is. Het begin ligt in januari 1968 en sindsdien is het blad ononderbroken, hoewel met enige wisselende frequentie, verschenen. De doelstelling die hierboven werd omschreven, is al die jaren zorgvuldig nagestreefd door de opeenvolgende redacteuren: het driemanschap Peter van der Beek, Everard Post en wijlen Leo Boer, Janwillem van de Wetering, Tonny Kurpershoek-Scherft, Matthijs Schouten en de huidige redacteur. Steeds is de achterliggende gedachte geweest dat, juist bij de aanzienlijke verscheidenheid van boeddhistische groeperingen in ons land, een *algemeen* tijdschrift als bindende uiting van het boeddhisme in Nederland en als wegwijzer voor mensen die een toegang tot het boeddhisme zoeken, alleszins een reden van bestaan had. In het bijzonder de rubrieken *Boeddhistische Agenda, Boeken* en *Uit de tijdschriften* (die wegens gebrek aan menskracht moest worden gestaakt, maar in het nieuwe blad herleeft) vervulden deze functie van wegwijzer. De Boeddha leerde dat al het bestaande onderhevig is aan verandering (anicca). Zo ook *Saddharma*. De lezer zal echter in het nieuwe tijdschrift voldoende herkenningstekens aantreffen om te kunnen ervaren dat ook hier sprake is van een continue stroom, straks onder de naam *Kwartaalblad BOEDDHISME*. □

EEN NIEUW TIJDSCHRIFT

Het bestuur van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme heeft na grondige overweging besloten het blad *Saddharma* te vervangen door een nieuw tijdschrift, het *Kwartaalblad BOEDDHISME*. Het is wenselijk om op een meer aan deze tijd aangepaste manier uiting te geven aan het streven, informatie over zoveel mogelijk aspecten van het boeddhisme te verstrekken aan een zo groot mogelijke kring van oprecht belangstellenden. *Saddharma* was opgezet als blad voor de donateurs van de stichting die aanvankelijk Stichting Nederlands Buddhistisch Centrum heette en sinds 1978 onder de tegenwoordige naam werkt. Bovendien kon het blad dienen als eerste oriëntatie voor geïnteresseerden in het boeddhisme in ons land. Geleidelijk raakte het bestuur ervan overtuigd dat met name voor deze laatste functie een modernere benadering gewenst was.

Een enquête onder de donateurs in het najaar van 1993, ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de stichting, bevestigde dit standpunt. Weliswaar bleek ongeveer 60 procent van de inzenders tevreden te zijn met *Saddharma*, maar er werd een aantal duidelijke wensen voor verandering gedaan. De belangrijkste waren dat men een dikker en meer geïllustreerd tijdschrift wilde en een 'modernere' presentatie van boeddhisme.

Uitgangspunt voor de vernieuwing is wel dat de centrale doelstellingen van de stichting, zoals zij jarenlang in elk nummer van *Saddharma* zijn afgedrukt, onverminderd tot hun recht moeten komen. De stichting wil een ontmoetingsplaats voor alle vrienden van het boeddhisme zijn; zij is niet gebonden aan een boeddhistische school of groepering. De verschillende richtingen van het boeddhisme moeten in het blad aan het woord komen.

Het nieuwe *Kwartaalblad BOEDDHISME* wil meer ruimte bieden voor feitelijke informatie, beschouwingen en discussie over het boeddhisme in Nederland en elders in de wereld met betrekking tot de leringen en praktijken van alle boeddhistische tradities. Bijzondere

aandacht wil het blad geven aan de integratie van het boeddhisme in de westerse samenleving.

Uiterlijk zal het blad een gedaanteverwisseling ondergaan door meer illustraties, kleur en grotere variatie, evenwel uitdrukkelijk zonder op de populaire toer te gaan of in de richting van New Age te koersen. Het bestuur hoopt op deze wijze ook meer mensen, in het bijzonder jongeren met een vage belangstelling voor het boeddhisme, te bewegen tot een nadere kennismaking met de leer van de Boeddha. In de lijn van deze nieuwe benadering heeft het bestuur besloten abonnementen op het blad mogelijk te maken, los van het donateurschap van de stichting. Uit de eerdergenoemde enquête is gebleken dat de overgrote meerderheid van de donateurs hiertegen geen bezwaar heeft. Het bestuur hoopt dat abonnees zich na enige tijd zozeer vriend van het boeddhisme zullen gaan voelen dat zij als donateur tot de stichting toetreden en daarmee ondermeer onze halfjaarlijkse bijeenkomsten helpen mogelijk maken. Donateurs blijven uiteraard het blad - het orgaan van de stichting - gratis ontvangen. Het bestuur zou het ten zeerste waarderen als het *Kwartaalblad BOEDDHISME,* vele Vrienden (met een hoofdletter) ertoe zou bewegen, suggesties voor het blad naar voren te brengen en/of bijdragen aan te bieden. Men kan zich daarvoor wenden tot de huidige redacteur, die samen met de heren Dirk Bakkes en Gerolf T'Hooft de redactie van het nieuwe blad zal vormen.

Het bestuur

REDACTIE VRAAGT MEDEWERKER (M/V)

Nu het tijdschrift van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme een nieuwe fase ingaat en verandert van *Saddharma* in *Kwartaalblad BOEDDHISME* is er meer werk te doen. De redactie zou graag steun krijgen van een medewerker/ster die zich wil inzetten voor de verspreiding van het blad en de werving van advertenties. Wie voelt ervoor? Enthousiasme is belangrijker dan kennis of ervaring op dit terrein! Graag een telefoontje aan de eindredacteur, Jacques den Boer, 01751-15770.

SADDHARMA, VAN BEGIN TOT EINDE

door Jacques den Boer

In dit laatste nummer van Saddharma, dat wordt opgevolgd door een aan deze tijd aangepast Kwartaalblad BOEDDHISME, blikken wij terug op de meer dan vijfentwintigjarige geschiedenis van het tijdschrift.

Nummer 1 van *Saddharma,* Mededelingenblad van de Stichting Nederlands Buddhistisch Centrum, kwam ter wereld als een rondschrijven aan "Geachte mevrouw, mejuffrouw, heer," te Groningen, januari 2511/1968, en was namens het bestuur van de stichting ondertekend door de voorzitter, Rev. P. van der Beek. "Nu er sinds enkele tientallen jaren in geheel Europa een steeds groter en dieper wordende belangstelling voor het boeddhisme valt te constateren en velen daarin feitelijk ook een persoonlijke oriëntatie , een 'way of life', hebben gevonden, hebben enkele Nederlandse boeddhisten gemeend dat de tijd rijp was ook in Nederland een organisatie in het leven te roepen, die de belangen van het boeddhisme als zodanig op een verantwoorde wijze zou kunnen behartigen," aldus de eerste zin van het blad, dat vier pagina's A4 telde, waarvan de laatste blanco.

Op 8 november 1967 was de Stichting Nederlands Buddhistisch Centrum opgericht als een zakelijke en onafhankelijke (d.w.z. niet aan een bepaalde richting of school gebonden) organisatie, en *Saddharma* diende als het orgaan "dat naar wij hopen regelmatig als mededelingenblad van de stichting zal verschijnen".

Nr. 2 verscheen in mei 1968 en had meteen het formaat dat tot en met dit nummer is gebruikt. Het fel oranje omslag toonde boven de naam het Wiel van de Leer, waarvan een verkleinde afbeelding later de achterkant van het blad ging versieren, tot vandaag toe. "Het verheugt ons dat dit nummer van SADDHARMA (= de goede leer) beantwoordt aan het karakter van het tijdschrift, zoals ons dat als periodiek orgaan van de Stichting Nederlands Buddhistisch Centrum voor de geest staat," schreef de redactie, bestaande uit P. van der Beek, mr. L. Boer en E.K. Post.

Alle lezers werd voor het nieuwe boeddhistische jaar 2512 veel heil en zegen toegewenst onder het kopje *Vaisâkha Pûrnimâ 12 mei 1968.* Het gebruik van woorden uit het Pali of Sanskriet, inclusief diacritische tekens, werd in die tijd allerminst geschuwd. Men wilde dichtbij de traditie blijven, al was het van het begin af ook de bedoeling zich bezig te houden met "het zoeken naar een eigentijdse vormgeving van het boeddhisme passend in ons westers

cultuurpatroon", zoals Peter van der Beek in het eerste nummer schreef, een streven dat vooral Leo Boer in de jaren erna telkens weer zou beklemtonen.

Dat eerste echte tijdschriftnummer telde 24 gestencilde pagina's en bevatte de inhoudelijke mengeling van onderwerpen die het blad tot het laatste nummer kenmerkt. Het langste artikel was een vertaling van Lama Anagârika Govinda's credo *Waarom ik boeddhist ben.* De inhoud bestond verder uit een vertaling uit het Pali over het in beweging zetten van het Rad der Leer, een boekbespreking van *Religies antwoorden op 31 vragen* van Gerhard Szczesny door Rev. Peter van der Beek, nâyaka sthavira a.m.m. (priester van de Westerse orde Ârya Maitreya Mandala, een functie die hij al lang geleden heeft neergelegd), berichten over de stichting, o.a. de instelling van een werkcommissie Buddhistische sociale arbeid, de oprichting van een Zenkring in Amersfoort (nog steeds actief), activiteiten van de Buddhistische Vriendenkring Den Haag, buitenlands bezoek (een monnik van de Wat Buddhadipa in Londen), de vestiging van twee Tibetaanse lama's in ons land, een hulpfonds voor Vietnamese boeddhisten, een lijstje van boeddhistische tijdschriften uit andere Westeuropese landen, en hier en daar als bladvulling een tekening of een los citaat.

Na nog drie van zulke informatieve, keurig verzorgde nummers liep de uitgave vast op de kosten en het gebrek aan scribenten; het blad werd in deze begintijd eigenlijk gevuld door Peter van der Beek en Everard Post. Bij het driejarig bestaan van de stichting, najaar 1970, werd teruggeschakeld naar de vorm van nummer 1, nl. vier pagina's met nieuws over de stichting en een enkele bijdrage van ideële aard. "Wij hopen wel u deze Saddharma vaker te kunnen aanbieden, b.v. vijfmaal per jaar," schreef de nieuwe voorzitter, Leo Boer, in een Ten Geleide. De ideële bijdrage in dit mini-nummer betrof *Hoofdgedachten van het boeddhisme* en was van de hand van mevr. dr. T. Kurpershoek-Scherft, die nog steeds grote inbreng in *Saddharma* en de stichting heeft.

Het afgeslankte blad verscheen, mede dankzij de inspanningen van de secretaris, J. Kenniphaas, de volgende twee jaar inderdaad op de gewenste manier. In april 1972 dook een nieuwe redacteursnaam op. Onder een korte recensie van het fotoboek *Zazen* van Else Madelon Hooykaas met teksten van Bert Schierbeek stond de naam van J(an)w(illem) van de Wetering, de man die inmiddels internationaal naam heeft gemaakt als schrijver van politieromans. Van de Wetering, wiens boek *De lege spiegel,* over zijn ervaringen in een Japans

zenklooster, pas was verschenen, kwam voor *Saddharma* op een goed moment. Door een gift van duizend gulden van een donateur op Curaçao was er enig geld om het tijdschrift op te peppen. Op 31 januari 1972 werd Van de Wetering benoemd tot redacteur van het blad en tevens secretaris van de stichting. Het zou van korte duur zijn.

Hij wierp zich, samen met zijn zenvriend Leo Boer, op plannen voor de herleving van het blad. Op voorstel van Boer werd besloten het blad meer 'gezicht' te geven door een foto van het grote beeld van Amida uit het Rijksmuseum voor Volkenkunde in Leiden op de voorkant te zetten, hetgeen tot het einde van *Saddharma* is volgehouden. Er was contact met een uitgever die misschien een grotere verspreiding aan het blad wilde helpen geven, in gedrukte in plaats van gestencilde vorm.

Dat ging echter niet door. In september verscheen het blad wel met de nieuwe voorkant en op het huidige formaat, met een stevig lichtgeel omslag. Behalve enkele mededelingen bevatte het slechts een vertaling van een hoofdstuk uit *Meditation in action* van Chögyam Trungpa en een eigentijds verhaaltje met een boeddhistische moraal, *De reiger,* ondertekend met Gerard Noef, een pseudoniem van Janwillem van de Wetering. Het blad telde 12 pagina's.

Uit het bestuur kwam stevige kritiek op de plaatsing van het stuk van Chögyam Trungpa naar voren en Van de Wetering, die toch al zijn twijfels had over het lidmaatschap van de stichting, haakte af. Hij beëindigde ook zijn lidmaatschap van de Zenkring in Amersfoort en zijn eigen groepsactiviteiten in Amsterdam. Hij had daar in een pakhuis bij zijn woning een meditatietempeltje ingericht, dat voor iedereen tweemaal per week open stond. In het boeddhisme kon hij alleen iets bereiken, dacht hij, als er onder een meester werd gewerkt zonder aan de weg te timmeren. Door het lidmaatschap van de stichting had hij wel degelijk aan de weg getimmerd "en het bekomt me slecht", liet hij bestuur in de persoon van prof.dr. Victor Westhoff weten.

De periode-Van de Wetering was hiermee ten einde. In de volgende *Saddharma* werd hem een sierlijk saluut gebracht: "Er komt hem grote dank toe voor het vele, dat hij, met grote voortvarendheid, in zo korte tijd voor Saddharma tot stand heeft gebracht!" Tonny Kurpershoek-Scherft nam de redactie van het tijdschrift ter hand.

Van dat moment af heeft *Saddharma*, met enkele haperingen, een geregeld leven geleid. De jaargangen geven een beeld, zij het fragmentarisch, van de ontwikkeling van het boeddhisme in ons land, met soms een blik over de grenzen, o.a. gedurende vele jaren door een rubriek *Uit de tijdschriften,* waarin ing. W.J. Roscam Abbing een

overzicht gaf van artikelen in periodieken als *Buddhistische Monatsblätter, Yâna, The Middle Way* en *Zen.* Ook boeddhistische activiteiten in den lande werden voortdurend gesignaleerd, ongeacht de richting of school van de organisaties, geheel in overeenstemming met de doelstellingen van de stichting.

Een vast element waren en bleven voorts de rechtstreekse vertalingen uit het Pali, in overgrote mate van Tonny Kurpershoek, maar de laatste jaren ook van enkele anderen, getuige de reeks uit de *Sutta Nipâta* door Padmavajra en Ananda. Daar zijn in de afgelopen jaren ook de vertalingen van het *Diamant-sûtra* uit het Sanskriet door Rob Janssen bijgekomen. Op deze manier is in *Saddharma* een aantal klassieke boeddhistische teksten voor het eerst in het Nederlands verschenen, bijvoorbeeld behalve het *Diamant-sûtra* ook *De vragen van Milinda,* het *Dhammapada* en een aantal *Jâtaka's.* De halfjaarlijkse bijeenkomsten van de stichting leverden vanaf het begin kopij op, doordat voordrachten in verkorte vorm of volledig werden afgedrukt. Een lezing van de AMM-priester F. Stützner uit Berlijn werd zelfs, bij gebrek aan menskracht voor de vertaling, in het Duits gepubliceerd. In datzelfde jaar 1973 kreeg het boeddhisme in ons land een stimulans door het eerste bezoek van de Dalai Lama aan Nederland. Victor Westhoff, die als voorzitter van het Comité tot Ontvangst optrad, gaf in *Saddharma* een treffende persoonlijke impressie van zijn ontmoeting met de Dalai Lama.

Uit de pagina's van het blad wordt de toeneming van boeddhistische activiteiten in de jaren zeventig zichtbaar door tal van mededelingen, bijvoorbeeld dat twee Thaise monniken, Phra Mahatheraphan Mettaviharee en Phra Samuh Pherm Ariyavamso, zich in Den Haag hadden gevestigd en blijkens het volgende nummer vervolgens waren verhuisd naar Waalwijk: het begin van de Buddharama Tempel. Later de vestiging van de Karma Chöpel Ling, met verhuizingen van Harderwijk via de Hamtoren in Vleuten naar Hantum in Friesland. En de komst van Phra Sumangala op uitnodiging van de Nederlandse Buddha-Dhamma Stichting, de bakermat van de immer actieve eerw. Dharmawiranata. Of de feestelijke opening van het Dharma Huis in Amsterdam onder supervisie van Chögyam Trungpa Rinpoche.

De belevenissen van de stichting die *Saddharma* het leven schonk, zijn in de jaargangen op de voet te volgen. Het nummer van september 1978 meldt dat 'ten huize van de nestor van het boeddhisme in Nederland, in het Boeddhistisch Instituut van de heer Ir. Bloemsma te 's-Gravenhage' de Boeddhistische Unie van Nederland is opgericht. In het volgende nummer deelt het bestuur van de Stichting Nederlands

Buddhistisch Centrum mee dat, om verwarring met de Unie te voorkomen, de naam is gewijzigd in Stichting Vrienden van het Boeddhisme, overigens zonder het neutrale karakter van de stichting aan te tasten.

Gelijktijdig ging *Saddharma* een nieuwe fase in. Tonny Kurpershoek, die inmiddels voorzitter van de stichting was geworden, droeg als redacteur van het blad de fakkel over aan drs. Matthijs Schouten. De Nijmeegse bioloog en student Keltisch, zoals hij werd voorgesteld, was al enige tijd secretaris van de stichting. Het bestuur besloot tevens om het tijdschrift in offsetdruk te laten verschijnen. De frequentie werd wegens de kosten verminderd van viermaal naar tweemaal per jaar, met tussendoor tweemaal een mededelingenblad. De nieuwe redacteur liet voor op het blad de aanduiding *Tijdschrift van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme* afdrukken, en plaatste een inhoudsopgave onder de afbeelding van Amida. Vanaf december 1980 verscheen *Saddharma* in druk. De omvang - voorheen wisselend tussen 12 en 32 pagina's, afhankelijk van de hoeveelheid kopij - nam toe. Het zomernummer van 1981 telde zelfs 64 pagina's. Het voornaamste artikel was de tekst van een lezing over de psychologische achtergronden van meditatie door prof.dr. R.H.C. Janssen, nu voorzitter van de stichting.

Drukke werkzaamheden dwongen Matthijs Schouten al een jaar later het redacteurschap op te geven. De taak werd met ingang van 1983 overgenomen door schrijver dezes, die destijds penningmeester van de stichting was. De indeling van het tijdschrift werd strakker, op de voorkant verscheen de toevoeging *Tijdschrift over boeddhisme*. De aanvankelijk schreefloze letter werd in 1989 vervangen door de huidige letter. De omvang werd, behoudens een spaarzame uitzondering, vastgesteld op 24 pagina's. Het blad ging viermaal per jaar verschijnen, al lukte dat door gebrek aan menskracht helaas niet altijd. Met meer variatie in de inhoud, een uitgebreide agenda van boeddhistische activiteiten en een enigermate op de hedendaagse beleving van het boeddhisme toegespitst redactioneel 'ten geleide' werd getracht de belangstelling voor *Saddharma* levendig te houden.

Bij het bestuur van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme groeide de laatste jaren de wens om het tijdschrift een professioneler aanzien te geven, mede in de hoop op verspreiding in een bredere kring dan die van de donateurs. Deze stap wordt nu gezet. Het leek verstandig om voor het tijdschrift in zijn nieuwe vorm ook een nieuwe naam te kiezen. En zo wordt, met enige weemoed, de laatste jaargang van *Saddharma* afgesloten. □

HET DIAMANT-SUTRA

vertaald en toegelicht door Rob Janssen

De eerdere hoofdstukken van het Diamant-sûtra verschenen in voorgaande nummers van Saddharma.

17a. Toen dan sprak de eerwaarde Subhûti het volgende tot de Verhevene: 'Hoe, Verhevene, moet iemand, die plaats genomen heeft in het Bodhisattva-voertuig, zich opstellen, hoe voortgaan, hoe zijn denken ontwikkelen?' De Verhevene sprak: 'In dit geval, Subhûti, moet iemand, die zich in het Bodhisattva-voertuig begeven heeft, deze gedachte voortbrengen: "Alle wezens moeten door mij tot het bereik van het Nirvana waarin niets overblijft gevoerd worden. En toch, na alle wezens tot Nirvana gebracht te hebben, is er geen enkel wezen tot Nirvana gebracht." En waarom? Indien bij een Bodhisattva het begrip wezen zou opkomen, dan kan hij geen 'Bodhisattva' genoemd worden. Of wanneer het begrip 'ziel' of het begrip 'persoon' zou opkomen, dan kan hij geen 'Bodhisattva' genoemd worden. En waarom? Er is, Subhûti, geen enkele entiteit *(dharma)* die plaats genomen heeft in het Bodhisattva-voertuig.

17b. Wat denk je, Subhûti, is er enige entiteit die als Tathâgata (in de nabijheid van de Tathâgata Dîpamkara) de onovertroffen volkomen Verlichting bereikt heeft?'

Na deze woorden sprak de eerwaarde Subhûti het volgende tot de Verhevene: 'Naar ik de betekenis van de woorden van de Verhevene begrijp, is er geen enkele entiteit die als Tathâgata (in de nabijheid van de Tathâgata Dîpamkara) de onovertroffen volkomen Verlichting heeft bereikt.'

Na deze woorden sprak de Verhevene het volgende tot de eerwaarde Subhûti: 'Zo is het, Subhûti, zo is het. Er is geen enkele entiteit die als Tathâgata (in de nabijheid van de Tathâgata Dîpamkara, de Arhat, de volledig Verlichte) de volledige Verlichting heeft bereikt. Indien er echter, Subhûti, enige entiteit als Tathâgata tot de volledige Verlichting zou zijn gebracht, dan zou de Tathâgata Dîpamkara niet over mij voorspeld hebben: "Jij, jonge Brahmaan, zult in de toekomst onder de naam Sâkyamuni een Tathâgata, een Arhat, een volledig Verlichte zijn." Omdat er dan, Subhûti, geen enkele entiteit bestaat, die als Tathâgata, Arhat, volledig Verlichte, de onovertroffen volledige Verlichting heeft bereikt, daarom is er door de Tathâgata Dîpamkara voorspeld: "Jij, jonge Brahmaan, zult in de toekomst onder de naam Sâkyamuni een Tathâgata, een Arhat, een volledig Verlichte, zijn."

17c. En waarom? 'Tathâgata' is een ander woord voor Ware Werkelijkheid.

17d. Wie ook maar aldus zou spreken: "De Tathâgata, de volledig Verlichte heeft de volledige Verlichting bereikt," hij zou valselijk spreken; hij zou, Subhûti, niet overeenkomstig de waarheid spreken over mij. En waarom? Er is geen enkele entiteit, die als Tathâgata de volledige Verlichting heeft bereikt. En de dharma, die als Tathâgata de volledige Verlichting heeft bereikt of (door de Tathâgata) onderwezen is, daarin is noch waarheid noch leugen. Daarom leert de Tathâgata: "Alle dharma's zijn Boeddha-dharma's." En waarom? Alle dharma's zijn als niet-dharma's door de Tathâgata onderwezen. Daarom worden alle dharma's 'Boeddha-dharma's' genoemd.

17e. Net zoals, Subhûti, wanneer er een man zou zijn begiftigd met een lichaam, met een groot lichaam. De eerwaarde Subhûti sprak: 'Die man, over wie door de Tathâgata gesproken is als begiftigd met een lichaam, met een groot lichaam - als geen lichaam hebbend is door de Tathâgata over hem gesproken. Daarom wordt hij genoemd "begiftigd met een lichaam, met een groot lichaam".

17f. De Verhevene sprak: 'De Bodhisattva die aldus zou spreken: "Ik zal wezens tot het Nirvana leiden" - hij kan geen Bodhisattva genoemd worden. En waarom? Is er, Subhûti, enige entiteit *(dharma)* genaamd Bodhisattva?' Subhûti sprak: 'Werkelijk niet, Verhevene; er is geen enkele entiteit genaamd Bodhisattva.' De Verhevene sprak: 'Wezens zijn wezens, Subhûti, omdat ze door de Verhevene als niet-wezens verklaard zijn. Daarom worden ze wezens genoemd. Daarom leert de Verhevene: "Alle entiteiten zijn zonder zelf; alle entiteiten zijn zonder wezen, zonder ziel, zonder persoon."

17g. De Bodhisattva, Subhûti, die aldus zou spreken: "Ik zal Boeddha-velden scheppen", hij mag niet zó (nl. Bodhisattva) genoemd worden. En waarom? Boeddha-velden zijn Boeddha-velden, Subhûti; als niet-Boeddha-velden worden ze door de Tathâgata verklaard. Daarom worden ze Boeddha-velden genoemd.

17h. De Bodhisattva, Subhûti, die zich vol ijver toelegt op de gedachte: "De entiteiten zijn zonder zelf, de entiteiten zijn zonder zelf", hij wordt door de Tathâgata, de Arhat, de volledig Ontwaakte, een Bodhisattva, een groot wezen genoemd.'

Commentaar

In dit hoofdstuk staat heel duidelijk de niet-zelf-leer centraal. Zoals reeds eerder opgemerkt, is deze 'leer' het hoofdthema van het hele

sûtra. Een van de vier Bodhisattva-geloften, namelijk de gelofte om alle wezens te verlossen, wordt op de korrel genomen en in het licht van 'niet-zelf' geanalyseerd; er zijn helemaal geen 'wezens' die tot het Nirvana gebracht kunnen worden. Tot zijn ontsteltenis leest de Bodhisattva - een term waarmee iedereen die binnen het Mahâyâna de Bodhisattva-gelofte heeft afgelegd, wordt aangeduid - dat er niemand tot het Nirvana te brengen valt en dat hij zèlf niet eens in het Bodhisattva-voertuig (Mahâyâna) heeft plaats genomen!

In 17b wordt deze visie zelfs toegepast op de Boeddha, over wie gezegd wordt dat hij nooit de Verlichting bereikt heeft. Er is immers bij consequente toepassing van de niet-zelf-leer geen enkel wezen, dat verlost kan worden of anderen tot verlossing kan brengen. Dat zelfde geldt voor de begrippen ziel en persoon. Maar juist omdat er geen zelf, ziel of welke andere term voor substantie ook aan te treffen valt in de menselijke persoonlijkheid, daarom is verlossing mogelijk. Verlossing bestaat uit de diepe realisatie van deze zelfloosheid van de wezens en van alle entiteiten *(dharma's)* in het algemeen. De Tathâgata Dîpamkara is de vierde van de 27 Boeddha's die aan Sâkyamuni volgens de zuinige telling van de Theravadins vooraf gingen. Toen Dîpamkara vele kalpa's geleden op aarde vertoefde, leefde er een asceet, Sumedha, die de gelofte op zich nam om in een later tijdperk een Boeddha te worden. Deze man werd geboren in onze tijd in de clan der Sâkya's als Gautama, bijgenaamd de Wijze der Sâkya's (Sâkyamuni). De tekst tussen ( ) is zo goed als zeker een latere toevoeging.[1] Volgens de mythe immers heeft Sumedha niet in de nabijheid van Dîpamkara de Verlichting bereikt, maar pas vele kalpa's (tijdperken) later, zoals ook duidelijk in de profetie in 17b gesteld wordt, waar de naam van Dîpamkara terecht vermeld wordt. Het is vaak zo in Indische geschriften, dat een latere passage of naam door een ijverige, maar niet al te snuggere kopiïst naar voren wordt gehaald ter verduidelijking, waardoor de betekenis juist geheel verdraaid wordt.

17c is waarschijnlijk ook een invoeging uit later tijd; misschien een glosse die in de tekst is opgenomen. De tekst slaat in dit verband op niets.

In 17d wordt het woord *dharma* in twee betekenissen gebruikt, zoals we in vorige afleveringen reeds meegemaakt hebben. Het betekent hier zowel entiteit, ding, als leer. De Dharma is immers de leer over bestaande entiteiten, zoals mens, begeerte, bewustzijn, mededogen, verlossing, Edele Waarheid etc..

[1] De vertaler betuigt Jan de Breet zijn dank voor deze suggestie.

De mens met het grote lichaam zijn we eveneens reeds eerder tegengekomen. Over hem wordt door de Tathâgata geleerd, dat hij géén lichaam heeft. Daarom juist kan hij volgens de beproefde methode van de diamantsnijder aangeduid worden als begiftigd met een groot lichaam. Ook voor de leringen van de Boeddha geldt, dat ze geen leringen zijn en daarom juist zijn ze juist van universele waarde en kunnen ze Boeddha-dharma's genoemd worden. Met Boeddha-velden worden de paradijzen aangeduid, zoals dat van Amitâbha dat het meest bekend is bij de Shin-boeddhisten.

In 17f bereikt de tekst zijn hoogtepunt met de stelling, dat alle wezens pas wezens genoemd kunnen worden omdat ze niet-wezens zijn, dat wil zeggen net als alle andere dharma's (elementen van de werkelijkheid) geen permanente substantie bevatten. Degene die dit goed beseft, wordt door de Boeddha een groot wezen genoemd, dat wil zeggen een ware Bodhisattva, die alle wezens tot verlossing kan leiden.

Door deze tekst kunnen wij misschien de voor velen raadselachtige inhoud van de Bodhisattva-geloften, die in het Mahâyâna worden afgelegd, onder een nieuw licht bezien. □

OOSTERSE VORMEN VOOR WESTERSE MENSEN

Hoe staat het met de aanpassing van boeddhistische, van oorsprong oosterse, vormen aan westerse mensen, met name Nederlanders? Deze vraag was het kernpunt op de Lentebijeenkomst van de Vrienden van het Boeddhisme, op zaterdag 25 maart jl., voor het eerst in het spirituele centrum Oibibio in Amsterdam. Het onderwerp, de plaats van samenkomst en de betrokkenheid van sprekers (m/v) en toehoorders hielpen gezamenlijk om er een geanimeerde dag van te maken.

Lama Govinda

Lama Anagârika Govinda, de legendarische stichter van de westerse boeddhistische orde Ârya Maitreya Mandala, was bij uitstek de geschikte figuur om het onderwerp van de dag mee te beginnen.

Prof.dr. R.H.C. Janssen, voorzitter van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme, beschreef als eerste spreker de levensloop van deze inspirerende geestelijke leraar, kunstenaar en geleerde.

Govinda werd in 1898 in Duitsland geboren als Ernst Lothar

Hoffmann in een gezin waarin hij Spaans-, Frans- en Duitssprekend werd opgevoed. Als gymnasiast begon hij zich al te verdiepen in het werk van Schopenhauer, de Upanishaden en het boeddhisme. Hij maakte een vergelijkende studie van islam, boeddhisme en hindoeïsme. Het boeddhisme trok hem het meeste aan, vooral omdat het zich niet alleen bekommerde om de mensen, maar om alle levende wezens. Hij ging filosofie en Pali studeren aan de universiteit van Napels. In een kunstenaarskolonie op het eiland Capri begon hij ook te schilderen. Als 22-jarige publiceerde hij een studie over het boeddhisme in relatie tot de (christelijke) godsidee. Aan de hand van aanwijzingen uit de Pali-canon beoefende de jonge Hoffmann inmiddels ook satipatthana-meditatie.

In 1928 vertrok hij met zijn pleegmoeder naar Sri Lanka, nadat zij al hun bezittingen hadden verkocht. Hij sloot zich aan bij de Duitse monnikengemeenschap van Nyânatiloka, trad later in Birma toe tot de Theravada-sangha en verdiepte zich in de Abhidhamma. In 1931 kwam er een breuk in zijn leven. In het indrukwekkende berglandschap van Noord-India ontmoette hij de Tibetaanse leraar Tomo Geshe Rinpoche. Na het droge, intellectuele boeddhisme van Sri Lanka onderging hij de aanraking met het bodhisattva-ideaal van universele liefde en compassie en met de kleurrijke vormen van Mahayana en Vajrayana als een bevrijding. In opdracht van Tomo Geshe Rinpoche, door wie hij in de Gelugpa-traditie was opgenomen, stichtte Govinda in 1933 in Noord-India de orde Ârya Maitreya Mandala, die in 1952 een westerse orde werd.

Govinda doceerde vanaf 1931 aan universiteiten in India boeddhistische filosofie, psychologie en archeologie. In 1947 nam hij de Indiase nationaliteit aan en trouwde. Hij ondernam met zijn vrouw Li Gotami enkele expedities naar Tibet. In 1956 voltooide hij zijn hoofdwerk, *De grondslagen van de Tibetaanse mystiek.* Vanaf 1960 reisde hij vele malen naar Europa en de Verenigde Staten. In 1978 vestigde lama Govinda zich Mill Valley (Californië), waar hij in januari 1985 overleed.

Lama Govinda beschouwde het boeddhisme als een grote, brede stroom. Veel mensen denken dat je een bepaalde richting moet kiezen, maar naar het inzicht van Govinda zijn alle richtingen geïnspireerd door het oorspronkelijke woord van de Boeddha. Het gaat erom door te dringen tot de essentie.

Van de verschillende stromingen kan men leren: van het Theravada het ethische gedrag, van het Mahayana de sociale betrokkenheid, de openheid, het mededogen met de lijdende mensheid volgens het bodhisattva-ideaal. Het zou echter fout zijn, vond Govinda, de eigen

verlichting op te geven. Zelf de verlichting bereiken is de primaire taak.

Hij had grote waardering voor andere religies. Niet iedereen hoeft boeddhist te worden. Hij was vooral gericht op de toekomst. Het christendom was zijns inziens te dogmatisch geworden. Een nieuwe geestelijke beweging was nodig, met Maitreya als leidend, innerlijk beeld: werken in de geest van deze Boeddha van het algemeen mededogen.

In het Westen waren volgens Govinda de meditatietechnieken niet bruikbaar op de wijze waarop de Tibetanen ze toepassen. Alleen al de taal is een barrière. Maar teksten zijn niet nodig om naar de essentie te gaan. Het belangrijkste zijn de visualisatie-methoden, die een leermeester kan onderwijzen. De leerling moet er een zekere begaafdheid voor hebben; niet iedereen kan deze methoden leren. Govinda had groot respect voor de denkers van Theravada en Mahayana. Maar het Vajrayana waardeerde hij in het bijzonder om de psychologische methoden die de denkbeelden uit het Mahayana concreet maken in de beleving van de toegewijde leerling.

Sayagyi U Ba Khin

Een heel andere man dan Govinda was Sayagyi U Ba Khin, een hoge ambtenaar in de Birmaanse hoofdstad Rangoon, die in 1953 een International Meditation Centre oprichtte. Hij ontwikkelde een meditatiemethode in de Theravada-traditie met tiendaagse cursussen als uitgangspunt, aldus Monique Nooren, secretaris van de Nederlandse Stichting Sayagyi U Ba Khin. In 1978 werd een centrum gesticht in Engeland en ook zijn er centra in Australië, de Verenigde Staten en in Oostenrijk. Elders, onder meer in Nederland, zijn groepen die onder een gekwalificeerde regionale leraar tiendaagse retraites houden. De meditatietraditie van Sayagyi U Ba Khin wordt zo dicht mogelijk bij huis gebracht.

Zijn leer wordt ongewijzigd onderwezen, maar de stichter dacht dan ook van het begin af internationaal. Er is weinig ritueel. De toevluchtsformule, de vijf gedragsvoorschriften en een verzoek om onderwijs worden in het Pali gereciteerd, en voor de leraar wordt de traditionele buiging gemaakt: "Je maakt daarmee je ego letterlijk een kopje kleiner."

De basis is het Edele Achtvoudige Pad met de driedeling moraliteit of deugdzaamheid, concentratie en inzicht. Tijdens de retraite zitten de deelnemers tien uur per dag in meditatie. De eerste dagen wordt

ademhalingsmeditatie beoefend om de geest te kalmeren en concentratie te trainen. Dan volgt vipassana-meditatie, gericht op inzicht in de veranderlijkheid, het lijden en het ontbreken van een duurzaam zelf. Het doel is nibbana: volledige verlichting.

Dagelijks worden twee voordrachten gehouden, resp. over theoretische aspecten van het boeddhisme en de praktijk van meditatie in het dagelijks leven. De hele leefwijze tijdens de retraite is gericht op de meditatie. Er heerst een 'edel stilzwijgen', slechts verbroken bij het dagelijkse onderhoud met de leraar. Alleen op de tiende dag wordt er onderling gepraat, zodat de overgang naar het dagelijks leven niet te abrupt is.

De methode volgt een middenweg. Er zijn geen absolute recepten voor de meditatie. Iedereen moet zijn eigen manieren ontwikkelen in samenwerking met de leraar: "Met inzet werken, toch ontspannen en evenwichtig." Geen ascese dus, uitgebreide en gevarieerde - wel vegetarische - maaltijden, want de lichamelijke conditie is belangrijk: "Good food, good meditation!"

Birmaanse leraren, die geregeld retraites bijwonen, wijzen er vaak op dat westerlingen veel te energiek bezig zijn. "Slowly, slowly," is dan het advies. Het vertrouwen in de leraar is het begin van de meditatie, anders lukt het niet. Ook daarmee hebben westerlingen soms moeite, vooral als de leraar een landgenoot is. De leringen van Sayagyi U Ba Khin zijn uitsluitend gericht op de praktijk van de meditatie. De leerling is slechts 'student' voor de duur van de cursus. Verder komt het aan op meditatie thuis. In ons land wordt doorgaans tweemaal per jaar een retraite gehouden. En het is ook mogelijk retraites in Engeland of andere centra te volgen.

Thich Nhat Hanh

Bij de meditatiemethode van de Vietnamese leraar Thich Nhat Hanh gaat het om een combinatie van Theravada en Zen. Het accent ligt niet op het zitten in de meditatieruimte, maar op een meditatieve houding bij alles wat men doet of denkt in het dagelijks leven. Het zitten in meditatie is alleen een onderdeel van de oefening, zo vertelde Eveline Beumkes, dharmâcârya, dharmalerares in de traditie van Thich Nhat Hanh. Zij woonde drie jaar in het door hem gestichte meditatie-oord Plum Village in de buurt van Bordeaux (Frankrijk).

Het boeddhisme in het Westen heeft te maken met mensen die in de maatschappij staan. Daar moet de meditatie bij aansluiten. Je kunt ook meditatief de afwas doen, leert Thich Nhat Hanh. Wees voortdu-

rend bewust van je bewegingen en van je ademhaling, als een koord dat je vast kunt houden om 'bij de dingen te blijven'.

Zijn praktische adviezen, beschreven in een groot aantal boeken, zijn toepasbaar in het dagelijkse doen en laten. Zij maken de meditatie ook mogelijk voor mensen die geen gelegenheid hebben om geregeld langdurig te gaan zitten mediteren.

De retraites zijn niet een compleet contrast met het dagelijks leven. Er wordt gewoon gepraat, wel afgewisseld per perioden van stilte. Zo wordt gedurende de eerste twintig minuten van de maaltijden niet gesproken om de aandacht heel bewust te houden bij hoe je eet en wat je eet. De ontwikkeling van het bewustzijn is een voortdurende bezigheid.

Kinderen spelen in het onderricht van Thich Nhat Hanh een belangrijke rol. In de zomer, als er veel gezinnen met kinderen in Plum Village zijn, zitten zij bij zijn voordrachten op de voorste rij. Het eerste halfuur richt hij zich tot de kinderen, en over hun hoofden heen tot de ouders. Zo wil hij laten zien dat een meditatieve houding iets gewoons is dat iedereen kan leren.

Sangharakshita

Een andere gerichtheid hebben de Vrienden van de Westerse Boeddhisten Orde, waarover het Nederlandse ordelid Khemasira een uiteenzetting gaf. De organisatie is in 1967 gesticht als de 'Friends of the Western Buddhist Order' door Sangharakshita, de in 1925 geboren Engelsman D.P.E. Lingwood. Als militair verbleef hij in de Tweede Wereldoorlog in India en Sri Lanka en na zijn demobilisatie bleef hij in Azië, eerst als rondzwervende thuisloze, vanaf 1950 als bhikkhu.

Hij studeerde aan de universiteit van Benares en vestigde zich later in Kalimpong, waar hij zich inzette voor de herleving van het boeddhisme in India en voor de beweging van dr. B.R. Ambedkar ten behoeve van de emancipatie van de onaanraakbaren.

In 1964 keerde hij terug naar Engeland. Met zijn diepgaande kennis van zowel Theravada als Mahayana en Vajrayana wil hij het boeddhisme losmaken van een specifieke culturele context en de nadruk leggen op de universele waarden van de dhamma en het behoud van bepaalde elementen van de traditie. 'Vrienden' die zich sterker willen binden, kunnen als 'mitra' worden ingewijd. Wie zich volledig op verdieping van de dharma wil toeleggen, kan na een intensieve training lid van de Western Buddhist Order worden. Er zijn ruim 600 ordeleden, verspreid over Engeland, de Verenigde Staten,

Australië, India, Venezuela, Spanje, Duitsland, Finland en Nederland (4 ordeleden).

De organisatie heeft behalve centra voor samenkomsten en retraites ook woongemeenschappen van 3 tot 25 mensen. Mannen en vrouwen wonen apart om los te komen van de rolpatronen en zich te concentreren op het spirituele pad. De aard van de woongemeenschappen kan sterk verschillen, van kloosterachtig tot gezinsachtig. De Nederlandse ordeleden vormen sinds kort een woongemeenschap in Utrecht.

Om het boeddhisme meer te integreren in de westerse samenleving zijn er werkprojecten en bedrijfjes opgezet, zoals een vegetarisch restaurant, een uitgeverij, een alternatief gezondheidscentrum en scholen en internaten voor arme kinderen.

Het belangrijkste blijft echter het nemen van toevlucht tot de Boeddha, de Dharma en de Sangha, het volgen van de ethische voorschriften, meditatie en dharmastudie. De meditatie is gebaseerd op de aandacht voor de ademhaling en Mettâ Bhâvâna, d.w.z. ontwikkeling van liefdevolle vriendelijkheid. Bij de inwijding gaan visualisaties een rol spelen.

Vrouwennetwerk

Van geheel westerse oorsprong is het Netwerk Vrouwen en Boeddhisme, waarover Nicolette Houtman vertelde. Na conferenties over 'Vrouwen en Boeddhisme' in 1989 en 1992 op De Tiltenberg in Vogelenzang bleek de behoefte aan een vaste vorm voor de uitwisseling van ervaringen tussen vrouwen. Zo ontstond in 1993 het Netwerk, dat inmiddels ruim vijftig leden en enkele tientallen belangstellenden telt. Het is aangesloten bij een internationaal netwerk van vrouwen uit verschillende boeddhistische stromingen. (Nicolette Houtman is leerlinge van de zenmeester Gesshin Prabhâsadharma Rôshi.)

Waarom is een aparte boeddhistische organisatie voor vrouwen nodig? Wij kunnen nu lachen om de zenmeester die vijftien jaar geleden op De Tiltenberg zei dat vrouwen niet verlicht konden worden: hun borsten maakten het onmogelijk om evenwicht in het lichaam te krijgen. Maar de gelijkwaardigheid van man en vrouw is in het boeddhisme nog ver te zoeken, zei Nicolette Houtman. In de traditie hebben vrouwen een inferieur karma, waardoor ze op het tweede plan blijven ten opzichte van mannen.

Baanbrekend is het boek van Rita Gross, *Boeddhisme na het patriarchaat* (1993). Om de emancipatie van de vrouw in het boeddhisme te bevorderen, wordt nu de mogelijkheid onderzocht van een

meditatiecentrum waar vrouwen uit diverse stromingen als leken kunnen samenwonen en -werken.

Allerlei verhalen uit de traditie moeten 'vertaald' worden naar het vrouwelijke, bijvoorbeeld de koans uit de zentraditie, meent Nicolette Houtman. In de Pali-canon komt een flink aantal vrouwen voor en hun betekenis moet worden opgespoord. Vrouwen kunnen zeker inspiratie putten uit de Therîgâthâ, de Gezangen van de Nonnen, uit de Pali-canon.

Eigenlijk bestaat de traditie uit mannelijke reflecties op mannelijke ervaringen: "Vermoedelijk is het nodig een spirituele weg voor vrouwen te formuleren om de traditie compleet te maken."

Discussie

In de afsluitende discussie, die door tijdgebrek kort moest zijn, kwam eerst de vraag op hoe in het algemeen het boeddhisme in het Westen vorm moet worden gegeven. Prof. Janssen haalde lama Govinda aan voor wie de Dharma een natuurwet was, buiten de mens en in het innerlijk van de mens.
De Dharma moet zijn loop hebben. In China heeft het vijf eeuwen geduurd om het boeddhisme naar een eigen vorm te laten groeien. "In het Westen lopen we nogal hard van stapel."

Eveline Beumkes sloot hierbij aan met de opvatting dat de aanpassing van het boeddhisme vanzelf gaat: "Het vloeit samen met wat er al is. Wij moeten teruggaan naar onze eigen wortels, waardoor we gevoed worden, de goede elementen ontwikkelen en met aandacht leven."

Maar de vrouwelijke stem in de natuurwet ontbreekt te veel, klonk het uit de zaal in vervolg op het betoog van de laatste inleidster over het Netwerk. Khemasira zag het niet als een probleem, zeker niet in de FWBO. Trouwens, er zijn veel androgyne vormen van bodhisattva's en er komen veel vrouwen in de Pali-canon voor. Monique Nooren wees erop dat de huidige draagster van de traditie van Sayagyi U Ba Khin een vrouw is. Wel zijn de regionale leraren meestal mannen; vrouwelijke leraren zouden nuttig zijn.

In de zaal wierp Johan Willemsens zich op als opponent van de feministische benadering van Nicolette Houtman. Hij heeft zijn opvatting toegelicht in een brief aan *Saddharma*, die wij hieronder afdrukken. □

"ONDERSCHEID TUSSEN LEER EN METHODE"

Johan Willemsens uit Amsterdam stuurde ons onderstaande brief.

"Sta mij toe even terug te komen op mijn opmerkingen op de afgelopen Lentebijeenkomst die als thema 'Oosterse vormen voor westerse mensen' had. Wat ik wilde uiten was mijn indruk dat geen van de sprekers in zijn of haar betoog een duidelijk onderscheid maakte tussen dharma en upâya, d.w.z. tussen leer en methode. Vooral bij de laatste spreekster werd het integendeel duidelijk dat in de meeste groeperingen de eigen methode niet als een upâya, maar als een zelfstandige leer wordt beleefd.

Het is hierom dat men meent te moeten overgaan tot het manipuleren van de boeddhistische overlevering door, bijvoorbeeld in haar geval, koans te vervangen door zogenaamd vrouwvriendelijke versies ervan, of in de oude geschriften selectief het accent te leggen op passages waarin vrouwen een gunstige rol spelen.

Maar je krijgt zo een vertekend beeld van de eigenlijke leer. Je kunt niet ongestraft van de Gebroeders Karamazow zusters of van de Drie Zusters broers maken. Je moet de overlevering beoordelen als een produkt van een bepaalde tijd en een specifieke cultuur. De oude upâya's zijn als oude wegen; als je die verlegt, kom je ook ergens anders uit. Je hoeft ze niet te bewandelen, zelfs niet te behouden, maar, als je dezelfde bestemming voor ogen hebt, moet je wel goed onthouden hoe ze precies liepen. Geen enkele upâya, oud of nieuw of hoe vernuftig ook, behoort, zoals zo vaak gezegd, ooit meer te zijn of worden dan een vlot om ons naar de andere oever te brengen. Wij dienen zelfs het vlot bij aankomst op het strand achter te laten en verder te vergeten. Hier en daar roeit een leraar terug om een nieuwe lichting op te halen en elke leraar gebruikt begrijpelijk opnieuw het vlot dat hem of haar tot dan toe het beste diende, maar er valt verder niets aan die upâya te ontlenen dan enkel zijn werkzaamheid als methode.

Maar de andere oever, de essentie van de boeddhadharma, de door ons te volgen richting naar beter toe, vervat in de formule van de vier Waarheden, is wel één en eeuwig. Hier en niet elders moeten alle upâya's in het hier-en-nu uitkomen. Het is belangrijk dat de verschillende scholen dit duidelijk inzien en het op hun beurt duidelijk verkondigen, want dit is waar het in het boeddhisme werkelijk om gaat en derhalve ook wat ons als boeddhisten over de gehele wereld bindt." □

MIMI MARECHAL

2 februari 1937 - 27 maart 1995

My friends funeral this morning
burns inside me like my own death
and it breaks my heart how so easily
smoke arises tonight like the thought of her

Bovenstaande tekst, van de 15e eeuwse zenmeester Ikkyu, was het thema van het zenweekend dit voorjaar, 8 en 9 april, op De Tiltenberg in Vogelenzang. Het eerste zenweekend zonder Mimi Maréchal, die twee weken daarvoor overleed.

Ruim twintig jaar geleden, in het begin van de jaren zeventig, begon Mimi met het opzetten van zenprogramma's. Zij heeft daarmee een enorme bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van zen in Nederland. Zelf was zij met zen in aanraking gekomen tijdens haar twaalfjarige verblijf in Japan, waar zij als Graallid, samen met twee andere Graalleden een Graalcentrum probeerde op te zetten. Mimi doceerde in die tijd Frans aan de Sophia Universiteit in Tokyo. Daar had zij een kamer naast William Johnston, die een proefschrift schreef waarin hij *The Cloud of Unknowing* vergeleek met zen. Hij nodigde haar uit in zijn huis, waar hij in zijn vrije tijd met studenten mediteerde. Ook pater Enomiya-Lassalle, die later geregeld retraites op De Tiltenberg leidde, heeft zij in die tijd leren kennen. Na verloop van tijd werd zij leerlinge van Yamada Koun Roshi uit Kamakura.

Eenmaal terug in Nederland trok Mimi met de zenprogramma's een eigen spoor. Zo nodigde zij leraren en leraressen van diverse zenscholen uit. Zij was er, mede door haar ervaring in Japan, van overtuigd dat zen in een zo sterk van het Westen verschillende culturele en religieuze achtergrond geworteld is, dat alle mogelijke hulp om tot een zuiver verstaan van zen te komen nodig was. De beslotenheid van een centrum onder leiding van één specifieke leraar met rondom zich één sangha zou volgens haar het spirituele pad van de zenbeoefening verarmen in plaats van verrijken. Met het uitnodigen van verschillende leraren en leraressen wilde zij mensen de gelegenheid bieden om uit verschillende invalshoeken de waarde van zenmeditatie te leren ontdekken.

Hoewel Mimi niet twijfelde aan de mogelijke betekenis van zenmeditatie voor de westerse wereld, was zij zeker geen blinde aanhangster van zen. Met haar kritische geest was zij voortdurend bezig zich af te vragen wat de meest geschikte vormen voor deze

meditatie in een westerse context zouden kunnen zijn. Haar kennis van Japan en de Japanse taal stelden haar op een bijzondere manier in staat om deze zoektocht naar 'ballast en essentie' aan te gaan.

Naast meditatieweekends en langere retraites organiseerde zij lezingen, conferenties en studiebijeenkomsten. Speciale aandacht daarbij hadden de uitwisseling boeddhisme/christendom en de positie van vrouwen in het boeddhisme. Driemaal werd op De Tiltenberg een conferentie *Boeddhisme/Christendom* gehouden, waarbij zij mensen als Paul Knitter, Masao Abe, Hans Waldenfels, Ursula King, Mary Grey, Jan Swyngedouw en anderen als spreekster of spreker uitnodigde. Voor de conferenties *Vrouw en Boeddhisme* nodigde zij onder anderen Rita Gross uit. Deze laatste conferenties hebben geleid tot de oprichting van het Netwerk Vrouwen en Boeddhisme, dat sinds een aantal jaren in Nederland bestaat.

Maar meer dan om wat zij allemaal organiseerde, zal Mimi gemist worden om de warme persoonlijkheid die zij was en om de manier waarop zij velen bemoedigde om op eigen wijze het zenpad te gaan. Tijdens de boeddhistische avondwake voorafgaande aan haar begrafenis gaven velen blijk van de betekenis die Mimi voor hen heeft gehad. De zenweekends en andere zenprogramma's op De Tiltenberg moeten nu worden gehouden zonder haar. Tegelijkertijd, hoe kan het ook anders, blijft zen op De Tiltenberg vol van haar.

Aan het einde van een rondzendbrief, die wij enige weken geleden rondstuurden, schreven we: "Zij die wij liefhebben en verloren is niet langer waar zij was. Zij is nu waar wij zijn."

Christa Anbeek

JAPANSE ZENBEWEGING F.A.S. SOCIETY VOORBEELD VOOR EUROPA

Met een sesshin in F.A.S.-stijl - zonder leraar, maar met 'leerlingschap van gelijken' - is in juli op De Tiltenberg in Vogelenzang de Europese F.A.S. van start gegaan. De afkorting staat voor Formless Self, All Humankind, Supra Historical, vertaald als Vormloos Zelf, Gehele Mensheid, Boven-historisch.

De naam geeft trefwoorden voor de drie dimensies van het bestaan waar de groep zich op richt. De kern is bevordering van het ontwaken tot het ware Zelf, de oorspronkelijke natuur van ieder mens, door kritische studie en zenbeoefening. Het initiatief tot de oprichting is in september 1994 genomen op De Tiltenberg door Christa Anbeek,

Henrik Karlsson (Zweden), Ton Lathouwers, Adine Mansholt en Nico Tydeman, in aansluiting op eerdere pleidooien hiervoor door Mimi Maréchal. Zij werden geadviseerd door Jeff Shore, redacteur van het *F.A.S. Society Journal* en al jarenlang betrokken bij deze Japanse zenboeddhistische lekenbeweging.

Begeleiders van zengroepen in Denemarken, Oostenrijk en Polen steunen het initiatief. Onderstaande uiteenzetting is grotendeels ontleend aan het artikel *Naar een Europese F.A.S.* door Christa Anbeek en Nico Tydeman in het tijdschrift *ZEN* van april jl.

Op 8 april 1944 richtte Shin'ichi Hisamatsu (1889-1980), een filosoof van de Kyoto School, samen met anderen in Japan een religieuze vereniging op die als doel had te zoeken naar de ultieme waarheid van de mensheid in de moderne wereld door kritische studie en beoefening van religie, met name zen. De groep droeg de eerste jaren de naam 'Plaats voor studie en beoefening van de Weg'. Een belangrijke achtergrond van de oprichting was de Tweede Wereldoorlog en de directe confrontatie met leven en dood, die deze oorlog met zich mee bracht.

Hisamatsu stelde zich kritisch op tegenover het traditionele, monastieke zen. Volgens hem mocht het in de huidige zenbeoefening niet slechts om de verlichting gaan die alleen het individu betreft en van meester op meester wordt overgeleverd. Het ging er veel meer om de grenzen van de problematiek van de moderne wereld en van het mens-zijn zelf te doorbreken en vanuit dat standpunt van ontwaken een 'post-moderne' wereld vorm te geven. Verlichting zonder een levendige relatie met de levende, werkelijke wereld gold voor Hisamatsu slechts als een dood ontwaken - dat vooral te vinden is in het traditionele zenboeddhisme dat zich terugtrekt in het klooster. De groep formuleerde als uitgangspunten o.m.:

- "Wij zijn vastbesloten om te ontwaken tot de uiteindelijke grote Weg, door *kritische studie* en *ingespannen oefening* en daarbij deel te nemen aan de respectvolle taak om op scheppende wijze de wereld nieuw leven te geven.

- Vastbesloten om te ontwaken, willen we ons hoeden voor de *krachteloosheid van eenzijdige academische studie* en de *blindheid van eenzijdige ingespannen oefening*. Aldus willen we in studie en oefening als één geheel, direct voortgaan op de grote Weg".

Gezien de wanhoop en verwarring in Japan na de nederlaag in de oorlog en in antwoord op de noden van alle soorten mensen, stelde de groep, die was ontstaan aan de universiteit van Kyoto, zich ook open voor zoekers naar de Weg van buiten de universiteit, zonder onder-

scheid te maken naar enige categorie. Deze gelijkheid van alle deelnemers en de wens om van elkaar te kunnen leren, is de grote kracht van de F.A.S. Society.

Toen rond 1950 de wereldsituatie opnieuw verslechterde, deed Hisamatsu een oproep tot de hele mensheid, waaruit de 'Belofte van de Mensheid' is ontstaan:

"Kalm en evenwichtig, laat ons ontwaken tot ons Ware Zelf, Laat ons, mensen, worden vervuld van mededogen.

Laat ons ten volle gebruik maken van onze talenten, volgens ieders roeping in het leven.

Laten wij ons bewust zijn van de angst, individueel en maatschappelijk, en de oorzaak ervan kennen.

Laten wij de juiste richting leren kennen waarin de geschiedenis dient voort te gaan en met allen samenwerken, zonder onderscheid van ras, natie of klasse en sekse.

Laat ons met mededogen beloven het diepe verlangen van de mensheid naar bevrijding te realiseren en een wereld te bouwen waarin ieder waarlijk en in heelheid kan leven."

In 1958 veranderde de groep haar naam in F.A.S. Society, verwijzend naar het Vormloze Zelf dat tot zichzelf ontwaakt, de gehele mensheid als boven-individuele dimensie, en het boven-historische, namelijk met onderkenning van de crises in de moderne wereld zoeken naar de richting waarin de geschiedenis zich zou moeten ontwikkelen. De organisatie is in Japan betrekkelijk klein (ongeveer 300 leden), maar zij kan rekenen op de steun van vooraanstaande boeddhistische geleerden. Voorzitter is de internationaal bekende filosoof Masao Abe.

De initiatiefnemers van de Europese F.A.S. menen dat het programma van de Society zijn kracht en actualiteit heeft behouden en grote steun kan bieden aan de vele zenbeoefenaren die zich vragen stellen over de zenweg. Met de nadruk die wordt gelegd op de gelijkheid van alle leden, het belang van studie en onderzoek, alsook op maatschappelijke betrokkenheid en verantwoordelijkheid, wordt naar hun mening een brug geslagen tussen onze tijdgeest en de eeuwenoude zentraditie. De drie belangrijkste pijlers van de Europese F.A.S. bij het zoeken van de weg zullen kritische studie, diepgaande beoefening en het leerlingschap van gelijken zijn. □

TANTRA: VERVAL OF VERRIJKING?

Tantra in zijn diverse verschijningsvormen is het onderwerp van de Herfstbijeenkomst van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme op zaterdag 14 oktober a.s. in het centrum Pax Christi in Utrecht.

Tantra wordt door velen als een corrupte vorm van boeddhisme beschouwd, die erin doorgedrongen is tijdens het verval van de leer in de laatste fase van het boeddhisme in India. Gebruiken van het volks-hindoeïsme werden toen in de meditatiepraktijken van het boeddhisme opgenomen. Het onderscheid tussen de twee tradities vervaagde.

Deze opvatting leeft nog steeds, maar er wordt nu ook genuanceerder over gedacht. Het tantrisch boeddhisme is zich in India wel degelijk duidelijk blijven onderscheiden van de omringende tradities. De methoden om bevrijding of het boeddhaschap te bereiken, stonden onverminderd centraal. Ook nu nog worden deze methoden gezien als een verrijking van de boeddhistische weg.

Op de bijeenkomst van de Vrienden van het Boeddhisme bespreekt Erik Hoogcarspel de historische ontwikkeling van tantra in India. Hij zal de overeenkomsten en verschillen tussen hindoeïstisch en boeddhistisch tantra aangeven.

Het Tibetaanse tantrisme wordt belicht door Jolanda Hennekam aan de hand van haar ervaringen met het onderricht in de Karma-Kargyu-traditie. De leringen van deze traditie zijn in de 11e eeuw door Marpa uit India naar Tibet overgebracht en in onderbroken lijn toegepast en doorgegeven.

Shingon, de Japanse vorm van tantra, wordt geïntroduceerd door Harriet Hunter. Na een historische inleiding licht zij het ritueel en een bijbehorende mandala toe met behulp van dia's. Shingon is in de 9e eeuw door Kûkai uit China naar Japan gebracht. De leer baseert zich o.a. op de Leerrede van de Boeddha van het Grote Licht (Mahâvairocanasûtra) en de Leerrede van de Diamant (Vajrasekarasûtra).

Voor de bijeenkomst kunnen donateurs zich nu al aanmelden door overmaking van f.25,- op postrekening 152.00.22 ten name van de penningmeester van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme te Oegstgeest onder vermelding 'Herfstbijeenkomst 1995'. Ook belangstellenden die (nog) geen donateur zijn, zijn van harte welkom. Zij dienen f. 35,- over te maken. Het centrum Pax Christi bevindt zich in Hoog-Catharijne (Godebaldkwartier 74) bij het Centraal Station in Utrecht. □

BOEKEN

PERFECTIE

Boeddha's Tweede Draaiing van het Rad van de Leer; teksten over perfectie van inzicht en vaardigheid in middelen. Vertaald en van verklarende noten voorzien door Jan de Breet. Met een inleiding door Jan de Breet en Rob Janssen. Kern Institute miscellanea 8. Leiden: Kern Institute, 1994. ISSN 0924-0861-8. Prijs f.18,50, voor donateurs van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme f.12,50. (Bestellen door overmaking op postgiro 129537 t.n.v. Ver. Vrienden van het Instituut Kern, Leiden.)

Wat de lezer hier wordt aangeboden, is een bloemlezing uit de *Perfectie van Inzicht in Achtduizend Regels,* een tekst uit de uitgebreide prajnaparamita (= 'perfectie van inzicht') - literatuur van het Mahayana. Jan de Breet heeft zijn bloemlezing samengesteld en vertaald uit het Chinees naar het oorspronkelijk Indische handschrift. De Chinese vertaling is van 408 n. Chr. De tekst handelt over de dubbele kwaliteit die een bodhisattva moet ontwikkelen. Immers, het is zijn intentie, niet alleen om Verlichting te vinden, maar ook om als leraar en vertrooster alle wezens op de weg naar de verlossing te leiden. Zowel perfect inzicht als vaardigheid in middelen zijn dan onmisbaar. Wat hieronder verstaan moet worden, is het thema van dit boekje.

De tekst wordt gepresenteerd in de vorm van een dialoog tussen de Boeddha, enkele vermaarde discipelen, de god Shakra (Indra) en de toekomstige Boeddha Maitreya. De leidraad is de filosofie van het Midden. De Bodhisattva, het Grote Wezen, 'zal halthouden in de alwetendheid, maar op de manier van niet-halthouden'. Geen blijven kleven aan verstandelijke analyse (de paradoxen verhinderen dat al), maar een volmaakte helderheid bereiken waarin de belemmeringen zijn opgeheven, en waaruit behalve de bevrijding in 'de leegte, het ideeloze en het actieloze' ook het bijstaan van anderen zal voortvloeien. Zoals gewoonlijk in Mahayana-sutra's klinkt de tekst esoterisch en abstract, maar de boodschap is toch juist, niet te verzuimen zich de wereld toe te wenden. Er wordt een aantal uitgesponnen vergelijkingen gebruikt die herinneren aan Pali-teksten.

Jan de Breet heeft een voortreffelijke weergave van een keuze uit deze tekst gegeven. Zijn vertaling verdient alle bewondering. Met grote acribie zijn voorts verklarende noten, een register van termen en namen, bronvermelding en aanbevolen titels toegevoegd. De

druktechnische verzorging van het boekje is een lust voor het oog. Behalve een afbeelding van Prajnaparamita als godin is er een afbeelding in kleur opgenomen van een illustratie uit een elfde-eeuws handschrift afkomstig uit de kloosterbibliotheek van Nalanda. En naast de titelpagina prijkt een foto van bijzondere schoonheid: de bodhimanda - plaats van de Verlichting - in Bodhgaya. Jan de Breet heeft deze foto zelf genomen.

Tot slot lof voor de inleiding, door Jan de Breet samen met Rob Janssen levendig en heel 'direct' geschreven. Ze bevat een levensschets van de historische Boeddha.

T.K.-Sch.

DHAMMAPADA

Harischandra Kaviratna, *Dhammapada; Wijsheid van de Boeddha.* Pasadena/Den Haag: Theosophical University Press. ISBN 90-703-2809-7. Prijs f. 19,70.

De auteur van dit boekwerk is ongetwijfeld een groot kenner van Indische en andere oosterse talen waarin de vroege boeddhistische literatuur is overgeleverd. Maar zijn blik op de geschiedenis, ook die van het *Dhammapada,* wordt zodanig bepaald door theosofische denkbeelden en de mogelijkheid tot vrije interpretatie van al hetgeen toch in voorhistorische mist verdwijnt, dat er op de inleiding tot het boek wel wat is aan te merken. Bovendien heeft de inleiding weinig met het *Dhammapada* te maken, dat niet esoterisch van karakter is, maar getuigt van een heldere denkwijze en een diepe, maar ook praktische levenswijsheid.

In een royale druktechnische uitvoering staat de oorspronkelijke Pali-tekst naast de uit het Engels vertaalde Nederlandse tekst. Men kan zich afvragen wat de toevoeging van het Pali voor zin heeft voor het Nederlandse publiek. Erger is de Nederlandse weergave in proza. Het *Dhammapada* wint namelijk zeer veel als in principe de versvorm bewaard blijft. Want de Pali-verzen zijn sublieme poëzie en juist deze is het die het boek zo aantrekkelijk maakt. Op een enkele onbegrijpelijke vertaalfout na is de de vertaling wel nauwkeurig en vanzelf is de rijkdom aan beelden bewaard gebleven. Maar het taalgebruik van het Nederlands, onberispelijk maar nogal gewoontjes, doet het oorspronkelijke werk geen recht. Ook gaat een deel van de kracht van de oorspronkelijke tekst verloren door toevoeging van kleine woordjes die in de Pali-tekst niet zijn terug te vinden.

T.K.-Sch.

BOEDDHISTISCHE AGENDA

Buddhavihara

28 dec.-7 jan. 1996: retraite o.l.v. Johan Tinge in de Volksabdij, Ossendrecht. Inl.: tel. 013-710.787 (Johan Tinge).

Voorts vaste meditatiebijeenkomsten in Amsterdam, 020-626.4984 (Joke Hermsen) en Den Ilp, 02908-26883 (eerw. Kirano) of 030-888.655 (Aad Verboom).

Dharmadhatu, Amsterdam

Inl.: Shambala Centrum, 1e Jacob van Campenstraat 4, 1072 BE Amsterdam, tel. 020-679.4753 of 020-622.8120.

Centrum voor Shin-Boeddhisme

Elke dinsdagavond bijeenkomst. Jikoji, Pretoriastraat 68, B-2600 Antwerpen-Berchem, tel. 03-218.7363.

India Instituut

12 sept.-21 nov. op dinsdagavond: Filosofische ontwikkelingen in het boeddhisme. Docent: dr. A.R. Scheepers.

Inl.: India Instituut, postbus 75861, 1070 AW Amsterdam, tel. 020-662.662/ 664.223.

International Zen Institute

25 juli-5 augustus, De Tiltenberg: sesshin o.l.v. Prabhâsa Dharma Rôshi.

Wekelijkse zenbijeenkomsten in Den Bosch en Heeswijk-Dinther, tel. 04139-4042 (Frans Dhira Koopman); Krimpen a/d IJssel. tel. 01807-17649 (Janny Mudita de Wolf); Leiden, tel. 071-410.998 (Annelies Mani Hendriks).

Inl.: I.Z.I. (afd. Nederland van het International Zen Institute of America), Merelstraat 176, 2352
VH Leiderdorp, tel. 071- 410.998.

Kanzeon Zen Centrum Nederland

Inl., ook over wekelijkse bijeenkomsten: Kanzeon Zen Centrum Amsterdam, Kraijenhoffstraat 151, 1018 RG Amsterdam, tel. 020-627.6493/618.7922.

Wekelijkse zazen-bijeenkomsten voorts in Enschede, tel. 053-323.102 (Toon Fugers); Den Haag, tel. 070-350.4601 (Kees van de Bunt); Hoorn, tel. 02290-17855 (Dirk Beemster); Leiden, tel.071-220.352 (Jos Luyben); Nijmegen, 080-225.418 (Henk Hesselman) en 080-581.507 (Frans Kampshoff); Rotterdam, tel. 01862-1366 (Fransje Bonebakker).

Maha Karuna Zen-groepen

Geregelde bijeenkomsten in een groot aantal plaatsen in België, alsmede in Achelse Kluis (Nd. Limburg), tel. 011-648.048 (Robert Kinable); Breda, tel. 076-217.003 (Harrie de Kroon); Den Haag, tel. 070-363.6124 (Bep van de Velde); Venlo, tel. 077-546.763 (Jacques en Christine Peeters).

Inl.: Betty de Wit, Bellemansheide 78, Genezius-Rode (B), tel. 00320-2-380.5486.

Maitreya Instituut

Inl.: Maitreya Instituut, Heemhoeveweg 2, 8166 HA Emst, tel. 05787-1450, en in Amsterdam: Maitreya Studiegroep, tel. 020-625.4138; Tilburg: Machig Ladron, tel. 013-681.326; Zwolle: Centrum Tara, tel. 038-229151.

Nyingma Centrum

Inl.: Nyingma Centrum, Reguliersgracht 25, Amsterdam, tel. 020-620.5207.

Wekelijkse Kum Nye-cursussen in Eindhoven (tel.040-122.593), Den Haag (070-356.2391), Groningen (020-620.5207), Leiden (071-131.192), Utrecht (030-310.924), Zoetermeer (079-513.480), Nijmegen (020-620.5207) en Venray (04780-87364).

Tao-Zen

Wekelijkse bijeenkomsten in Amsterdam (Kanzeon Zendo), tel. 020-420.2308 (Stan Schaap).

Voorts bijeenkomsten in Arnhem, tel. 085-341.654 (Ad Verhage), Culemborg en Utrecht, tel. 03405-64295 (Jet Leo-

pold); Groningen, tel. 050-422.659 (Eva Wolf); Den Haag, tel. 020-610.9092 (Diana Roffel); Hardenberg, tel. 05238-6302 (Mayke de Klerk); Venlo, tel. 077-546.763 (Jacques Peeters).

Thich Nhat Hanh

Inl.: Eveline Beumkes, de Genestetstraat 17 hs, tel. 020-616.4943.
Geregelde meditatiebijeenkomsten in Alkmaar, tel. 072-616.289 (Gertje Hutschemaeker); Baarn, tel. 02154-21817 (Jacqueline Elfers); Bilthoven, tel. 030-283.369 (Nora Houtman); Bloemendaal, Kapel Poustinia, tel. 023-271.426; Haarlem, tel. 023-271.426 (Peter den Dekker); Nijmegen, tel. 080-444.953 (Noud de Haas); Utrecht, tel. 030-898.329/712.035 (Maria van Raalten).

Tiltenberg

19-23 juli: sesshin in FAS-stijl (geen leraar, maar 'leerlingschap van gelijken'). 25 juli-5 aug.: sesshin. Zie International Zen Institute.

25-27 aug., 6-8 okt., 24-26 nov.: zenweekends ter voorbereiding en voortzetting van de sesshin, onder begeleiding van Christa Anbeek en Adine Mansholt. Voor beginnenden is er afzonderlijke begeleiding. Opgave uiterlijk 10 dagen van tevoren.

13-14 okt.: studieweekend `Wie vangt mij op als ik val? Ervaringen rondom de dood in boeddhistisch en christelijk perspectief'.

3 - 8 nov.: sesshin onder begeleiding van Rev. Hakuun Barnhard O.B.C..

29 nov. - 3 dec.: sesshin onder begeleiding van Nico Tydeman.

28 dec. - 1 jan. 1996: Zen oud en nieuw met kinderen. Beoefenaars van zenmeditatie die een gezin hebben staan dikwijls voor de keuze om hun vrije dagen óf aan zen te besteden óf met hun gezin door te brengen. De laatste week van 1995 is het mogelijk om allebei te doen. Op de Tiltenberg wordt een 'zen oud en nieuw' gehouden, waar ook kinderen aan kunnen deelnemen. Inl.: De Tiltenberg, Zilkerduinweg 375, 2114 AM Vogelenzang, tel. 02520-17044 (fax 24896).

Vipassana

Groningen: inl.: 050-276.051 (Frits Koster) of 050-775.562 (Karina Rol). Vaste meditatiebijeenkomsten in Leeuwarden, tel. 058-160.382 (Anne en Michel); Leiden, tel. 071-154.862 (Nel) of 01719-17424 (Han); Maastricht, tel. 043-644.180 (Marjan Bouhuijs) of 04406-40345 (Els Niessen); Rotterdam, tel. 010-467.2952 (Marg Schuur) of 010-477.0151 (Martin Arends); Utrecht, tel. 030-520.435 (Henk) of 030-888.655 (Aad); Zwolle, tel. 038-660.451 (Meriam Vos) of 038-657.639 (Helmy Helmink).

Vipassana Amstelveen

Meditatiebijeenkomsten: elke maandag 20.00 uur, dinsdag 10.00 uur, en elke eerste zondag van de maand 10.00 uur.
Inl.: Frieda Hemelrijk, Watercirkel 167, tel. 020-641.1873.

VWBO

De Vrienden van de Westerse Boeddhisten Orde houden wekelijkse meditatie-avonden in het VWBO-Centrum, Eikstraat 25, Utrecht.
Inl.: VWBO-Nederland, postbus 1559, 3500 BN Utrecht, tel. 030-620.268.

Zengroep Oshida, Nijmegen

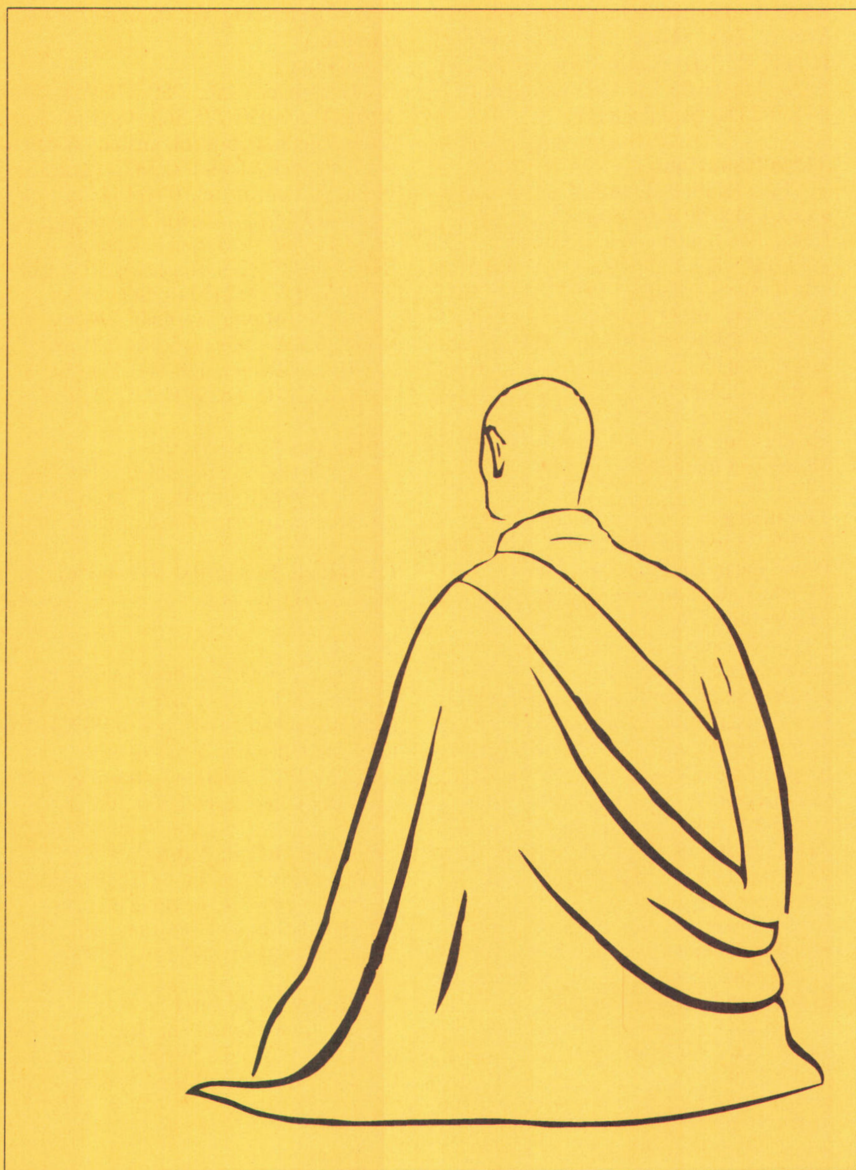
Bijeenkomsten in de Dagkapel van de Dominicuskerk, de Studentenkapel en het Han Fortmann Centrum. Inl.: Chris Smoorenburg, tel. 080-229.844.

Zenkluizen in de Eifel

Inl.: Zen-Klausen in der Eifel, Huffertsheck 2, D-54619 Lautzerath/ Leidenborn, tel. 0049-6559.467, fax 0049-6559.1342.

Zentrum

Wekelijkse zazenbijeenkomsten in Utrecht en Den Haag. Inl.: Normandië 148, 3524 RM Utrecht, tel. 030-882.528, en Bagijnestraat 11, 2511 CK Den Haag, tel. 070-346.7977. □

Zenmeester

Illustratie uit Saddharma, 1e jaargang, nr. 3, november 1968

